

KÉT TÖREDÉKES SÍRKŐ A MARGITSZIGETRŐL

1986 őszén vörös márvány sírkőtöredék került elő a margitszigeti egykori ferences kolostor maradványai közül,¹ kisebb építési munkálatok során (1. kép). A saroktö-

1. kép. Az első sírkő 1986-ban előkerült töredéke (Ltsz. 86.610.1).

Abb. 1. Das 1986 zum Vorschein gekommene Fragment des ersten Grabsteines (Inv.-Nr.: 86.610.1).

redéken körirat eleje és vége, valamint mélyített mezőben ívelt, domborművű motívum részlete látható. A saroknál összefutó két oldal tompaszöglet alkotott, jelezve, hogy az eredeti sírkő felső végét trapéz alakban képezték ki. Ez utóbbi részlet azonnal ráterelte a figyelmünket egy másik margitszigeti sírkőtöredékre, amely már korábban a BTM gyűjteményébe jutott.² Ez a trapézvégződés két sarkát hordozta, a belső mezőben pedig halfarok látszott (2. kép). A keretméretek, faragás, betűtípus alapján tovább vizsgálva a BTM gyűjteményének margitszigeti eredetű sírkőtöredékeit, a sírkő két további, addig is összetartozóként kezelt darabját lehetett a múzeum sírkőkiállításán azonosítani³, amelyek a köriratos keret részletét hordozták, az egyik egy alsó, derékszögű sarkot is (3. kép). A halábrázolás alapján egy ötödik töredéket is az előbbiekhöz lehetett kapcsolni⁴, benne címerpajzs maradványa látszott egy hal fejével, valamint az előbbi faragványok belső mezőjének rézsűs szegélyével azonos profilrészlet (4. kép). Az öt darabból három törésvonala összeilleszthető, a halfarkat ábrázoló töredék helye is biztos, csupán az alsó saroknál nem dönthető el egyértelműen,⁵ hogy a sírkő bal vagy jobb alsó sarkát alkotta-e, de a köriratrészlet alapján inkább a

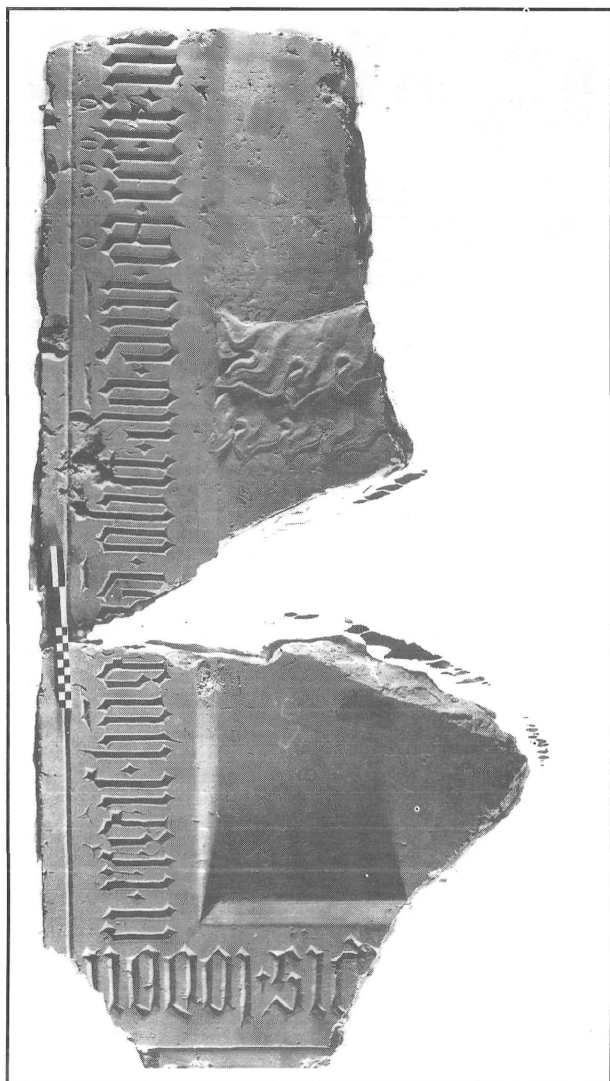
2. kép. Az első sírkő töredéke (Ltsz. 999).

Abb. 2. Fragment des ersten Grabsteines (Inv.-Nr.: 999).

jobb saroknak tartható (5. kép). A BTM-ben korábban szétszórva, a kiállításon, illetve két különböző raktárban őrzött négy töredék 1949-ben jutott a Székesfővárosi Múzeumba, kettő a leltárkönyv szerint a margitszigeti egykori ferences kolostor romjai közé épült Poló bár területén került elő, a másik kettőnél ez csak feltételezhető, a leltárban leltárhelyi bejegyzés nem szerepel.⁶

A vörös márvány sírkő meglehetősen nagyméretű, eredeti hossza legalább 210–220 cm volt, a három összeillő töredék együttes hossza mintegy 150 cm. Az eredeti szélesség kb. 110–115 cm lehetett. A kőlap legnagyobb vastagsága 19 cm. Az oldalsó törésfelületeken látszik a csákányütések, fűrészelés nyoma – a kőlapot erőszakosan törték darabokra, hogy azután építőkként használják fel. A kiállításon szcreplő két darabon már nem, de a raktárban levőkön és a legutóbb előkerült töredéken, 1987-ben történt letisztításukig habarcsmaradványokat lehetett látni a képfelületen is, a másodlagos felhasználás jeleként. Egyébként a faragott felületek megtartása nagyon jó, rajtuk sohasem jártak, bár a sírkő eredetileg a padló síkjában fekehetett.

A felül lapos trapéz formában záródó kőlap 18–19 cm széles keretén, vésett vonalon belül a jobb szélen, a felső saroknál kezdődik a vésett technikájú, a sírkő belső mezője felől, belülről olvasható körirat, amely a felső trapéz jobb oldalán a keret alatt, a mezőben végződik. A kerettől rézsűvel mélyülő mezőben domborművű ábrázolás rész-

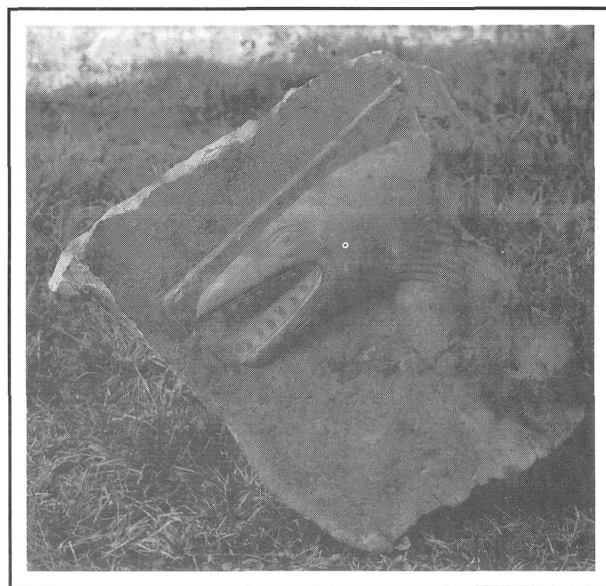

3. kép. Az első sírkő töredékei (Ltsz. 929 és 949).

Abb. 3. Fragmente des ersten Grabsteines (Inv.-Nr.: 929 und 949). Foto: Fotoarchiv des BTM.

letei láthatók: a jobb felé dőlő címerpajzsból a jobb felső sarok és alatta egy, fogazott száját kitéző, jobbra néző halfej maradt meg, alatta egy íves, domború motívum, amely talán egy másik, ellenkező irányban hajló hal háta. A pajzs bal felső sarkára helyezett sisakból csak a szinte levélszerűen tagolt szélű sisaktakarónak a keret melletti részlete maradt meg a sisak jobb oldalán. Formálásából arra lehet következtetni, hogy a sisak a nézővel szembe fordult. A sisakdísz ívben lefelé forduló hal, farka és uszonyos hátának részlete maradt meg (a továbbiakban tárgyalásra kerülő másik sírkőtöredék ábrázolása alapján a hal tátott szájával a sisak csúcsába haraphatott eredetileg).

A körirat hegyes, orrtagokkal kiszélesedő szárvégződésű görög keresztrel kezdődik. Betűtípusa gótikus minusz-kula, a betűméretek 9–9,5/10,5–12 cm.⁷ Egyes betűk (*a*, *e*, *g*, *r*) vékony segédvonalain hullámos, illetve orrtagszerű kiszélesedések találhatók, a betűket szépen formálták és faragták. A töredékes, az eredeti egésznek mintegy felét kiadó felirat: + h° § iac^t § m.. / ....cv^o / § vir § nico / la^o § fili^o § d..... / .....pis § lodou / ci § regis § hūga.....d §

4. kép. Az első sírkő töredéke (Ltsz. 1 027).

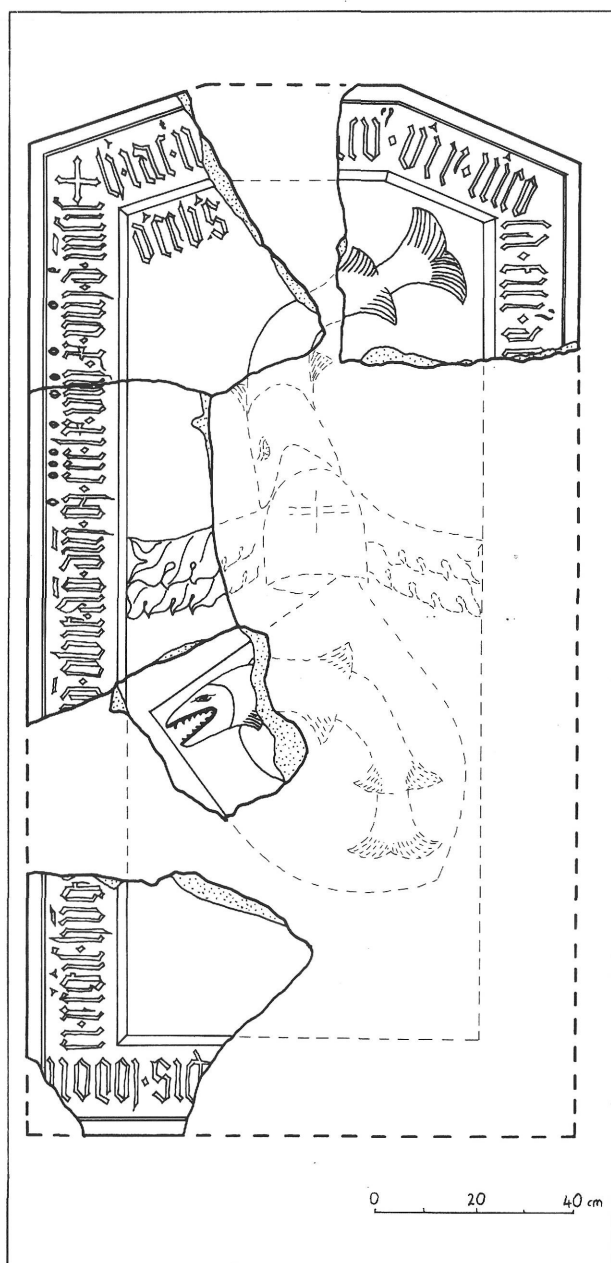
Abb. 4. Fragment des ersten Grabsteines (Inv.-Nr.: 1 027).

obit § aō § dnī § m° § c° c° § lx° § vi ü° § x° § vii i° § d° § m̄sis / d̄ceb̄is

A szövegben több helyen található nyújtott paralelogramma alakú rövidítésjel. Az *s* és *us* szövegződést kampós jel rövidíti, a számjegyek végződését gótikus majuszkulás jellegű, apró *o* betűk. Két helyen a szó végét felül kicsiny betűkkel jelölték. Néhol rövidítésjelként, máshol *e* és *i* felett három összefutó vonalból álló, csillagszerű jel. A szóelválasztó jelek csúcsukra állított négyzetek. A felirat a rövidítések feloldásával: *hic iacet m[agnifi]cus vir Nicolaus filius D..... [princi]pis Lodovici regis Hunga[rie] ... obiit anno Domini M°CCC°LX°VIII° X°VIII° die mensis decembris.*

Az apa *D*-vel kezdődő keresztnevének töredékesen megmaradt második betűje nem lehet *i* vagy *u*, mert a szár felső vége nem törik jobbra, így valószínűleg *o*, esetleg *e* volt. Így leginkább *Dominicus*-ra vagy *Donch*-ra, esetleg *Demetrius*-ra gondolhatunk. Elképzelhető lenne a *domini* szó is (az apa ezt követő keresztneve előtt), de ebben az esetben a fiú *magnificus vir* megjelölését is figyelembe véve a valódi bárók között kellene keresnünk mind az elhunytat, mind az atyját, a sírkövön látható, az Anjou-kor báróinak címerei között ismeretlen címerábra alapján azonban ez nem lehetséges. Így a halottban egy, a bárói körkhöz közel álló, bárói címre aspiráló ispánt, várnagyot stb. kell látnunk, a király, Nagy Lajos udvartartásának tagját.

A kitűnő művészi színvonaláról töredékeiben is tanúszkodó faragvány egyike legkorábbi, címer-sisak-sisakdíszes ábrájú sírköveinknek. A feltehetően szembenéző sisak, a kétoldalt lebegő (szimmetrikus) sisaktakaró-végekkel ritka a magyarországi síremlékanyagban (Ausztriában, Németországban ez az ábrázolási forma sokkal gyakoribb⁸), csupán *Bebek György* (+1390) királynői tárnokmester röviddel 1371 után készült tornagörgői, valamint *Scharfenecki János* (+1387) máriavölgyi sírlapját említhetjük párhuzamként,⁹ a későbbi korszakokból (a XVI. sz.

5. kép. Az első sírkő rekonstrukciós rajza.

Abb. 5. Rekonstruktionszeichnung des ersten Grabsteines.

elejéig) ilyen már egyáltalán nem ismert. A sisaktakaró levélszerűen szabdalt, erezett formái az 1368-as halálzási évnél évtizedekkel későbbi keletkezés mellett szólnak a hazai emléktárgy alapján, de éppen a magas színvonal, a Magyarországon az 1360-as években jelentkező sírkőtípus osztrák–délmet eredete megengedi, hogy bevándorolt külföldi mester munkájának tartsuk, 1370 tájáról.

A két, már korábban kiállított darab egyikén az évszám 1366-ot kiadó töredéke szerepel. Az utolsó számjegy (*i*) fölött a számjegy végződését jelző kis *o* betű is megtalálható, nem csoda, ha az újabb, két további *ii*-t és egy újabb kis *o* jelet hordozó és az évszámot így 1368-ra kiegészítő darab előkerültéig az 1366-os évszámot teljesnek tartották.¹⁰ A két év nem változtat azonban azon, hogy a sírkő a legkorábbi, olyan teljes halálzási évszámú sírkövünk, amely címer-sisak-sisakdíszes ábrával készült. Köriratának gótikus minuszkulás betűtípusa is igen korai a hazai

emléktárgyban¹¹, csupán egyetlen töredékes budai darab ismert korábbi, 1360-as évszámmal.¹²

A Mezőgazdasági Múzeum halászlé kiállításán a BTM letétjeként szerepel egy másik, ugyancsak vörös márványból faragott, margitszigeti sírkőtöredék.¹³ A legkorábbi ismert híradás szerint az 1920-as évek végén a szigeti Rózsakert kertészházának nyugati homlokzata előtt feküdt. Röviddel később, a szigeti premontrei templom helyreállítása során az annak déli oldala melletti padkára helyezték. Ekkor még egy darabban fényképezték le (6. kép). A II. világháború után, a leltári számok alapján az előbbi sírkő töredékeivel egyszerre jutott a Fővárosi Múzeumba. Ekkor már a mai három darabra törött állapotban lehetett, mert a múzeum leltárkönyvében csupán széttört darabjai egyikének rajza kapott helyet. A korábbi fénykép alapján a keretrészek kisebb-nagyobb darabkái el is vesztek. A Mezőgazdasági Múzeumban 1952/53 óta őrzött faragvány ma összeragasztott állapotban látható. A BTM leltárkönyve a Poló bár területét említi származási helyként, ez azonban a fentiek alapján csak a múzeumba szállítás körülményeire vonatkozhat. A Rózsakert környéki feltételezhető lelőhely valamint a hasonló címerábrájú, fentebb tárgyalt sírkő származási helye alapján mégis nagyon valószínű, hogy a töredék eredetileg a margitszigeti ferences kolostorban lehetett.

A töredék a sírkő felső felének mintegy kétharmadnyi részlete, a felső sarkok híján. Keretén két vésett vonal között a belső sírkőmező felől olvasható, vésett körirat futott. A keret síkjában folytatódó mező domborművű ábrájának csak részlete maradt meg: a takaróval letakart, jobbra néző, díszes szemrészű sisak csúcsába a sisakdísz alkotó, farkát balra hajtó, pikkelyes-uszonyos hal szélesre tátott, sűrűn fogazott szájával beleharap.¹⁴

A körirat betűtípusa gótikus majuszkula, a betűk 6,5–7 cm nagyságúak. A szépen formált betűk kacsakaringós végeit fűrővel hangsúlyozták, a szavakat pontok választják el egymástól. A felső oldalon, régebbi fénykép alapján *MA* és egy kerek betű (*C, O, G*) részlete volt látható (az *M* ma már hiányzik); a jobb hosszoldalon *CC § LX §* – az évszám töredéke – volt olvasható. Az első *C*-nek a fényképen még szereplő oldala sincs már ma meg, ahogy hiányzik az *X* utáni elválasztó jel is. Az évszám a betűtípus alapján teljes biztonsággal egészíthető ki *MCCCLX...re*¹⁵, a fénykép alapján, a betűkiosztás és az elválasztó jelek ritmusát figyelembe véve valószínű, hogy további *X*-et nem, csak esetleg egyeseket tartalmazott az évszám, vagyis a sírkő alá eltemetett személy az 1360-as években hunyhott el.

Ennek az évszámnak jól megfelel az a tény, hogy a keret, a belső mező és a sírkőábra viszonya alapján a töredékekkel rokonítható emlékek is a környező évekből származnak: *Bebek György* 1371 után faragott tornagörögői és *Cudar László* apát (+1372) pannonhalmi sírköve mellett *Borbála* budai sírkőtöredéke¹⁶ kapcsolható ehhez a csoporthoz.¹⁷

A sisakdísz *Hradovay László* „a Budán egykor honos” Parscht család címereként határozta meg, a szakirodalom ezt követően – betűket felcserélve – mindig a Partsch család egy tagja sírkövének tartotta. Hradovay hivatkozást

6. kép. A második sírkő töredéke (Ltsz. 940). OMF Fotótár 28 127. sz. negatív.

Abb. 6. Fragment des zweiten Grabsteines (Inv.-Nr.: 940). Foto: Fotoarchiv OMF Negatív Nr. 28 127).

7. kép. A második sírkő töredéke (Ltsz. 1 000).

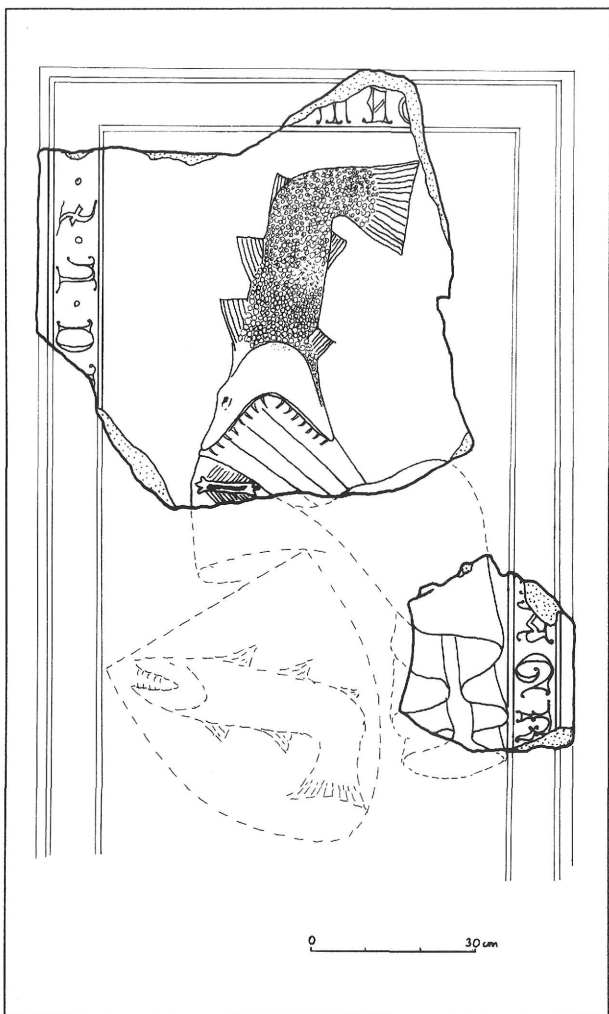
Abb. 7. Fragment des zweiten Grabsteines (Inv.-Nr.: 1 000).

nem közöl, az általa említett család a középkori Magyarországról, tudomásunk szerint, nem ismert.

A sírkőnek a BTM anyagában egy további töredéke is nagy valószínűséggel azonosítható (7. kép). Ez a bal hosszoldal kerettöredékét mutatja, drapéria lehulló részleteivel.¹⁸ Az azonos keretméret (10,5–11 cm), a hasonló betűnagyság (6,5–7,5 cm), a gótikus majuszkulák végeinek fűróval történő (ritkán előforduló) hangsúlyozása, a keret vésett vonalainak azonos faragási technikája (rovátkolása), a keret síkjában folytatódó mező lapos domborművű, rajzos ábrája az összetartozást szinte biztossá teszi, bár a törésvonalak nem illeszkednek (8. kép). Ennek a töredéknek a lelőhelyét nem említi a leltárkönyv, de egyszerre leltározták be a Margitszigetről 1949-ben beszállított többi faragvánnyal. A múzeumba szállításról írt jelentés is említi a halábrázoláson kívül „ruharedő”-t is.¹⁹ A drapériarészlet minden bizonnyal a sisaktakaró hátulsó, leomló vége. A sisak mögött „püpszerűen” kitéremkedő takaró közeli párhuzamát jelenti a más összefüggésben már említett, tornagörgői Bebek-sírkő sisakot fedő kendője. A faragványon olvasható felirattöredék: *AGR* (a *magister* valamelyik nyelvtani alakja lehet.)

A címerábra hasonlósága és a származási hely vélhető azonossága valószínűvé teszi, hogy a két tárgyalt sírlap

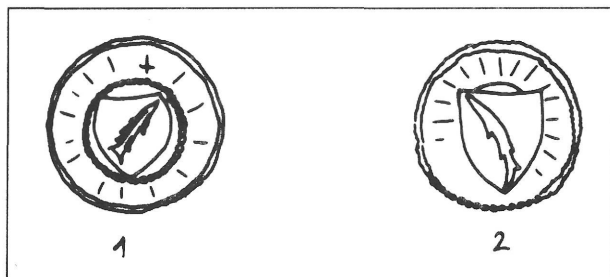

8. kép. A második sírkő rekonstrukciós rajza.

Abb. 8. Rekonstruktionszeichnung des zweiten Grabsteines.

ugyanazon család két tagjának sírját fedte. Mindkettő igen gondos kőfaragó munka, stílusuk azonban a közel egyidejű keletkezés ellenére is erősen eltér egymástól. Az 1368-as évszámút nagyvonalúbb formaképzés, lendület, domborműszerűbb kialakítás jellemzi, a másik töredék rajzosabb, részletezőbb, merevebb. Figyelmet érdemel az eltérő betűtípus – éppen az 1360–1380 közötti két évtizedben zajlott le a magyarországi sírkőfaragási gyakorlatban a gótikus majuszkuláról a minuszkulára való áttérés.²⁰

A hal, mint címerábra nem túl gyakori a magyarországi heraldikában.²¹ Közismert, hogy az Ákos nemzetség egyes családai, így a Bebekek és a Csetnekiek sisakdíszében szembeforduló, koronás női mellkép található, kétoldalt nyakához illesztve egy-egy, félkörben felfelé hajló hal feje. A pajzs ábrája azonban a fennmaradt emlékeken kettőskereszt, ráillesztett tollakkal – ezt a magyar kettőskeresztes címer átvételének tekintik címertani irodalmunk, feltételezve, hogy az eredeti nemzetségi címer ábrája a hal volt.²² A két sírkő az eltérő sisakdísz alapján (és az évszám, felirattöredék alapján) nem köthető a Bebekekhez. Egyetlen olyan családról van tudomásunk, amely pecsétek (1380, 1402) tanúsága szerint – nagyjából a vizsgált időszakban – hol jobb-, hol balharánt elhelyezett, felfelé néző halat szerepeltetett címerében (9. kép) és ez a Poháros

9. kép. Poháros Miklós 1380. évi pecsétje (1) és Szaploncai Poháros Osvát 1402. évi pecsétje (2).

Abb. 9. Siegel des Miklós Poháros aus dem J.1380. (1) und Siegel des Osvát Szaploncai Poháros aus dem J.1402 (2).

család.²³ Ők megfelelnek annak a képnek is, amelyet az 1368-as évszámú sírkővel kapcsolatban már vázoltunk, miszerint a halott(ak)ban a király udvartartásának a bárói körökhöz közel álló tagját (tagjait) kell látnunk. Az azonosítás szempontjából azonban áthidalhatatlan problémát jelent, hogy a Poháros család ismert leszármazási táblájába egy 1368-ban elhalálozott és egy további, nagyjából ugyanekkor elhunyt családtag nem illeszthető be.

Az Anjou-kor prozopográfiai anyagát áttekintve csupán egyetlen személy jöhet szóba az 1368-as évszámú sírkő „gazdájaként”: *Domokos fia Miklós* mester pilisi ispán, akit Nagy Lajos 1366. évi nevezetes kiváltságlevelén, amellyel II. András szász privilégiumát (az ún. Andreanumot) megerősítette, az ország 24 világi bárója között sorolnak fel.²⁴ Ismereteink róla nem túl bővekek. Először 1347-ben bukkan fel relatorként egy királyi oklevélen, amely a Cegléd melletti Erkesbuda eladományozását tartalmazta. 1348-ban mint vitányi (Komárom m.) királyi várnagy és a Szolnok megyei Túr (ma Mezőtúr) és Varsány (Tiszavarsány, a mai Rákóczi falva mellett) királyi falvak officii-

álisa azaz tisztartója engedélyt nyert Lajos királytól arra, hogy a lengyel határon, a Sáros megyei Dukla-hágónál elterülő Dubnaő erdőségben két falut telepítsen, s ezekre eleve örökjogú adományt kapott. Az oklevelet 1353-ban megerősítette Lajossal, aki ekkor vitányi várnagynak, túri officialisnak és udvari lovagjának címezte. (A telepítésből a jelek szerint nem lett semmi, a kérdéses erdőség – mint még sokáig lakatlan terület – később Makovica várához tartozott.) Az udvar tagja volt 1355-ben is, amikor ismét relatora Lajos egyik oklevelének. 1363-ban visegrádi várnagyként említik, utóljára pedig az említett 1366. évi oklevél méltóságosorában mint pilisi ispán és visegrádi várnagy fordul elő.²⁵ A sírkövön olvasható halálozási dátum – 1368. december 18. – tehát lehetett az övé. Az azonosításnak nem mond ellent a *magnificus* cím sem, amelyet a felirat tartalmaz. A XIV. században ez jog szerint kizárólag az ország báróit illette meg, de egy magánjellegű felirattól természetesen nem várható el, hogy tökéletesen igazodjék a hivatalos címhierarchiához. Az ispánok általában nem számítottak ugyan az igazi bárók közé, de azért még a nagybírák kancelláriájában is előfordult, hogy megadták nekik a *magnificus* címet.²⁶ Nem hivatalos emlékekben még inkább szokás volt ez, néha meglepően kevésbé előkelő körökben.²⁷ Domokos fia Miklós sírkövére tehát akár ő maga, akár örökösei bátran rávésethették a *magnificus* jelzést.

Feltevészerűen meghatározható Miklós mester családja is. Miklós ugyan a leggyakoribb keresztnév a XIV. században, de – az ismert családi címerektől különböző

címerábrát is figyelembe véve – csak egyetlen megfelelő rangú családot ismerünk, amelynek genealógiájában ekkortájt Domokos fia Miklós található. 1380-ban találkozunk először az 1472-ben kihalt, Szolnok megyei Veszényi család első közelebről ismert tagjával, Domokos fia Miklós fia Lászlóval, aki utóbb Mária királynő asztalnokmestere (1383–1386) és udvari lovagja (1391) volt. Mária és Zsigmond adományaiból jelentős vagyont szerzett Veszprém megyében és neki tulajdonítható a nagyvászsonyi vár építése.²⁸ Apjáról, Veszényi Miklósról biztosan csak annyi tudható, hogy 1358-ban Veszény birtokosa volt.²⁹ Véleményünk szerint ez az a Miklós, akiről fentebb szó esett s akinek az 1368. évi sírkövet tulajdonítottuk. Biztosabbat akkor fogunk tudni, ha valahonnan előkerül egyszer a Veszényi család eddig ismeretlen címere.

Ha fenti hipotézisünk megáll, akkor a másik, azonos címerű sírkő tulajdonosa nemigen lehet más, mint Veszényi Domokos fia Tamás mester. Ő nyilván Miklós testvére volt, de létéről mindössze egyetlen adat (1366) tanúskodik.³⁰ Természetesen nem lehetetlen, hogy ő is viselt valamilyen tisztséget Nagy Lajos udvarában, erre azonban eddig nincs semmi bizonyíték.

A feltételezések igazolását elősegíthetné a sírlapok újabb töredékeinek előkerülése. Ilyen lelet – a legutóbb előkerült és ehhez a kis tanulmányhoz kiindulópontként szolgáló töredékre gondolva – az egykori ferences kolostor teljessen feltártnak korántsem mondható területén folytatandó újabb ásatás során nagyon is elképzelhető.

JEGYZETEK

1. *Irásné Melis Katalinnak* tartozunk köszönettel azért, hogy a faragványra felhívta a figyelmünket. A darab egy bejelentés nyomán került a BTM Középkori osztályának gyűjteményébe (ltsz. 86.610.1), mérete: 64×62,5 cm.
2. Ltsz. 999 (csak a kövön lehetett halványan olvasni, a leltárkönyvben ezt a számot eredetileg üresen hagyták és később is csak ceruzával jegyezték be, hogy „sírkő”). Mérete: 59×49 cm.
3. Ltsz. 929 és 949. Méretek: 54,5×57 cm és 72,5×44 cm.
4. Ltsz. 1027. Mérete: kb. 42×42 cm.
5. A jobb és a bal itt és a következőkben mindig heraldikai értelemben értendő.
6. A Poló báróból került elő a 929. és 1027. leltári számú faragvány. A sírkőtöredékeket Zakariás G. Sándor főjegyző bejelentése nyomán szállították be a múzeumba, más faragványokkal, így egy XIII. századi falpillér-darabbal együtt: BTM Adattár, Archiv igazgatási iratanyag, Középkori osztály iratai. 1949. V. 2., 1949. V. 6. A volt főhercegi nyári lak lebontásakor előkerült, gótikus sírkőtöredékeket említii: *Genthon I.*, Magyarország műemlékei. Bp. 1951. 87; *Zakariás G. S.*, Budapest (*Genthon I.*, Magyarország művészeti emlékei 3.). Bp. 1961. 183.
7. Az első adat a „közönséges” *i, o, u, c* stb., a második a nyújtott *l, p, m, h* stb. betűk méretét jelenti.
8. Ausztria szinte egész területén elszórtan, valamint Bajorország és Ausztria határán, Salzburgtól a Salzach és az Inn mentén sűrűbben harmincnál több olyan síremléket ismerünk a XIV. sz. elejétől a XVI. sz. elejéig (igaz, hogy a hazainál sokkal többet számláló emlékanyagban), amelyen a sisak a nézővel szembefordul. Ezek között akad egy-két olyan, ahol több címerpajzs fölé helyeztek egyetlen sisakot,

ebben az esetben az ábrázolási forma logikus. A maradék harminc emléken a sisakdísz 12 esetben bölényszarvpár, 6 esetben széttárt szárnypár, két esetben szárnypár közé helyezett oroslán, egy-egy esetben két felemelt kar, keresztbe tett pálcák és sarkain liliummal díszített rombusz, öt esetben magas süveg. Ezek közül egyedül a süveg oldalnézete egyezik nagyjából az előlnézettel, itt tehát mindegy, hogy milyen a sisak beállítása. A szárnypárnál jól ismert az oldalnézeti forma is, ez azonban heraldikailag eltérő motívumnak számít (nem szokták a kettőt váltogatni). A többi esetben, vagyis az emlékek több mint ötven százalékánál a sisakdísz csupán szembenézetből értelmes ábrázolásából logikusan következik a sisak szembenézete is – még akkor is, ha szarvak vagy feltett karok esetében azokat oldalra néző sisakok fölött is szokás volt ábrázolni, lényegében a „legjellemzőbb felület elve” töbnézetű szerkesztésmódjának megfelelően. A magyarországi pecsétek vizsgálata hasonló képet mutat. Szembenéző sisakkal találkozni a Bebek család több tagjának pecsétjén, amelyeken két, felhajló hal közötti koronás női mellképet ábrázol a sisakdísz, az Újlaki és a Rahlcai család azonos, sisakdíszében széttárt sasszárnypár között koronás női fejet ábrázoló pecsétein, valamint a Ludán nemzetségbe tartozó Födemesi Szobonya családnak a sisakdíszben bölényszarvpárt feltüntető pecsétein. Olyan sisakdíszekről van tehát szó mindegyik esetben, amelyek határozottan szembenézetűek. Azonban még ezeknél a családoknál is ismert oldalra néző sisak. Az említett pecsétek: Kont Miklós nádor, 1358: Művészet I. Lajos király korában 1342–1382 (kiállítási katalógus). Székesfehérvár 1982. 351 (249. sz.); Bebek István országbíró, 1364: u. o. 352 (252. sz.); Bebek György királyneői tárnokmester, 1380: Bécs-, Haus-, Hof- und Staats-

- archív – a továbbiakban HHStA –, Urkundenabteilung, Familienurkunden 238/1 és 238/2, 1380. II. 12.; [Újlaki] Bertalan, 1380: u.o.; Újlaki László macsói bán, 1402: HHStA, Allgemeine Urkundenreihe (Ungarischer Archiv), 1402.IX.21.; Bebek Ferenc, 1402: u.o.; Raholcai László fia Miklós, 1402: u.o.; Szobonya János rábaközi alispán 1359. évi és Födémesi Imre barsi alispán 1411. évi pecsétjére hivatkozik: *Csoma J.*, Magyar nemzetségi címerek (*Karácsony J.* A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig III.2). Bp. 1904. 128–129. Oldalra néző sisakkal ellentétele pl. Födémesi Szobonya Miklós pecsétje, 1402: HHStA, Allgemeine Urkundenreihe, 1402.IX.21.; Bebek László pelsőci sírköve: *Engel P. – Lővei P. – Varga L.*, Zsigmond-kori bárói síremlékeinkről. *Ars Hungarica* XI (1983) 26–27; 3. kép.
9. *Engel P. – Lővei P. – Varga L.*, A tornagörgői, egy bazini és egy ismeretlen helyről származó sírkőről. Művészettörténeti Értesítő XXX (1981) 255–256; 1. kép; *Engel P. – Lővei P. – Varga L.*, Gótikus sírkövek Máriavölgyről és Segesdről. Művészettörténeti Értesítő XXX (1981) 140–142; 1. kép.
  10. Radocsay, D., Les principaux monuments funéraires médiévaux conservés à Budapest. In: Mélanges offerts à Szabolcs de Vajay ... Braga 1971. 470 (22, 23. sz.); *Lővei P.*, A székesfehérvári Anjou-sírkápolna művészettörténeti helye. In: Művészet I. Lajos ... 8. j.-ben i.m. 181, 184 (1. jegyzet); *Kubinyi A.*, Epigráfia. In: *Kállay I.* szerk., A történelem segédtudományai. Bp. 1986. 53.
  11. A jelenlegi tudásunk szerinti legkorábbi minuszkulás sírkőnek tartotta Magyarországon: *Kubinyi* i.m. 53.
  12. [Rómer F.], Egyveleg. Archeologiai Értesítő I (1868–1869) 297; *Genthon* 6. j.-ben i.m. 34; *Genthon – Zakariás* 6. j.-ben i.m. 72; *Zolnay L.*, Leletbejelentése, 1962.III.31. BTM Adattár ltsz. 793–78. (tévesen a budafelhévízi Szentháromság templomhoz köti); *Radocsay* 11. j.-ben i.m. 470, 477 (21. és 58. sz.). A sírkő az I. ker. Fő u. 3. helyén állott régi budai vízmű épületéből került jelenlegi helyére, a II. ker. Margit u. 13. udvarára, ahol a burkolatban helyezték el.
  13. Ltsz. 940. Mérete: 81×80×14 cm.
  14. Az ábrázolás minden szempontból teljes félremagyarázása, 90°-kal történt elforgatása nyomán: *Bevilaqua–Borsody B.*, Renaissance-kori sírkő-torzó a Margitszigeten. Adalék a pesti „Vizaogó” történetéhez. Pest-budai Emléklapok, a Historia melléklete I (1928–29) 133–137: süllyedő, tatjával felemelkedő, orrával víz alá bukó dereglyét ábrázol, amelynek tatjába hatalmas viza harap. Ennek gyors kritikája: *Hradovay L.*, Renaissance-kori sírkő-torzó a Margitszigeten. U.o. 191–192.
  15. *Bevilaqua–Borsody* (i.m.) szerint az évszám 1460-ra egészíthető ki; *Hradovay* (i.m.) az 1350-es évekre keltezte, az *L* utáni *X*-et elválasztó jelnek tekintve. Ezt követően a XIV. századi származást senki sem vonta kétségbe.
  16. *Marosi E.* szerk., Magyarországi művészet 1300–1470 körül. Bp. 1987. 618, 640, 636. kép.
  17. *Tóth S.*, Veszprémi középkori sírkőtöredékek. A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 2 (1964) 169; Magyarországi ... 16. j.-ben i.m. I. 465. A vésett köriratú keret és a keret síkjában folytatódó, domborművű belső mező – a műemléki topográfiai és hosszabb helyszíni lejárások alapján – azokon a délkelet-bajorországi és ausztriai területeken, ahol szinte kizárólag vörös márványt használtak a középkorban a sírkövek anyagaként, elő sem fordul. Dél-Németország más vidékein, elsősorban a Frankföldön és Pfalz-ban, de még északabbra Erfurtban, Hessenben, nyugaton pedig a Basel és Strassburg közötti Rajna-szakasz mentén viszonylag sok hasonló emlékekkel lehet találkozni, többnyire vörös homokkőből, elvéve mészkőből is. A forma ismert már a XIII. századból is, de az emlékek több mint fele a XIV. sz. második felére koncentrálódnak, és a XV. sz. folyamán végig, a XVI. sz. elejéig találkozni vele.
  18. Ltsz. 1000. Mérete: 36×31,5×15,5 cm.
  19. BTM Adattár, Archiv igazgatási iratanyag, Középkori osztály iratai. 1949.V.6. A múzeumba a fent említett sírkőtöredékeken kívül még két kisebb, vörös márványból faragott darab került 1949-ben. A 945. leltári számúra 1985–87 folyamán a BTM raktáraiban nem sikerült rábukkanni, a leltározó nem tudta töredékes ábrázolását értelmezni, ez a leltárkönyv rajza alapján sem lehetséges. A másik faragvány (ltsz. 923) az Ibolya utcai raktárban található (mérete: kb. 45×19×16,5 cm), erősen lepusztult felületén talán sisakrészelete látszik, gombsoros (szegceselt) szegéllyel és fűrt lyukakkal jelölt lélegzőrostállal.
  20. Magyarországi ... 16. j.-ben i.m. 462–463.
  21. Az alább tárgyalatokon kívül két további, középkori, halábrázolású címert említhetünk. A kelebiai kincslet egyik, hatkaréjos veretén csöbörösisak felett szárnyas, repülő hal látható (a vizsgált sírkövek címerétől tehát eltérő jellegű ábra), a sisakdísz se a lelet két griffes veretén olvasható körirat által említett Garai Pál macsói bán címerével, se a feliratban szereplő feleségének, Nekcsei Demeter leányának címerével nem azonosítható (a feliratos korongok 1312–1328 között keletkezettek, stílusa alapján a halábrázolású veret is nagyjából ekkor készülhetett): Kőhegyi M., XIV. századi ezüstkincs Kelebiáról. *Cumania* I (1972) 205–213; Magyarországi ... 16. j.-ben i.m. 327/1. kép; a kígyós Garai címer közismert, Nekcsei Demeter tárnokmester címerének két változata: pecsétjén két pólyás pajzs felett jobbában kardot tartó, szembenéző mellalak, illetve Bibliájában két pólya felett a pajzsfőben kardot emelő mellalak – Magyarországi ... 16. j.-ben i.m. 310/6. illetve 286. kép. E dolgozat tárgyához eltérő rajzán kívül későbbi volta miatt sem kapcsolható halábrázolás az Eresztvényi család 1418. évi címereslevelén is látható: Nyulásziné Straub É., Öt évszázad címerei a Magyar Országos Levéltár címereslevelén. Bp. 1987. 143/2. rajz, 243. oldal.
  22. *Csoma* 8. j.-ben i.m. 23–32.
  23. 1380: Poháros Miklós pecsétje, pajzsában balharánt felfelé néző hallal, majuszkulás köriratában: + S . PAHARUZ felirat részlet után némileg bizonytalanul NICHOLZ-nak olvasható keresztnévvel: HHStA, Urkundenabteilung, Familienurkunden 238/1 és 238/2, 1380. II. 12.; 1402: Szaploncai Poháros Osvát pecsétje, pajzsában jobharánt felfelé néző hallal, minuszkulás körirata nem olvasható (a felfüggesztő pergamenszalagon: *O'ualdus d'ius paharus de Soproncha*): HHStA, Allgemeine Urkundenreihe, 1402. IX. 21.
  24. Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen. Von Franz Zimmermann et al. I–VI. Hermannstadt etc. 1892–1981. II. 254.
  25. 1347: Magyar Országos Levéltár, Mohács előtti gyűjtemény (alább: DI.) 29 676; 1348: Anjou-kori okmánytár. Szerk. *Nagy I. et al.* I–VII. Bp. 1878–1920 (alább: A.) V. 218; 1453: DI. 4 000; 1355: DI. 48 684; 1363: Hazai okmánytár. Kiad. *Nagy I. et al.* Győr – Bp. 1865–1891. (alább: H.) I. 246. Vö. *Wertner M.*, Adalékok a XIV. századbéli magyar világi archontológiához. Történelmi Tár 1907. 39, 339–340.
  26. 1358: Kont Miklós nádor: viri magnifici ... Stephani comitis Zaladiensis (Zala vármegye története. Oklevéltár. Szerk. *Nagy I. et al.* I–II. Bp. 1886–1890. [alább: Zala] I. 594); találmásra néhány más példa: 1345: Ung megye: vicecomes magnifici viri magistri Nicolai (A nagymihályi és sztárai gróf Sztárai-család okmánytára. Szerk. *Nagy Gy.* Bp. 1896. I. 186); 1348: Zala megye: vicecomes magnifici viri magistri Pauli comitis Zaladiensis (Zala I. 475); 1402: Zala megye: viri magnifici domini Nicolai ... de Zeech comitis comitatus Zaladiensis (Zala II. 311); 1329: Pál országbíró: vir magnificus magister Deseu de Elefanth castellanus de Sebeswar (A. II. 391).
  27. 1413: Bátori János magánlevelében magnificus vir dominus-nak titulálja perbeli ellenfelét, Ónodi Cudar Jakabot (Magyar Országos Levéltár, Diplomatikai fényképgyűjtemény [alább: DF] 265 498, Andrassy lt. 73–7); 1388: Mátyás domonkos provinciális magnificus et honestus vir-nek címe-

- zi Remetei Himfi István (DF 285 854, Pécsi püspöki kv. 110); 1422: Alszegeged város tanácsa magnificusnak nevezi Bátmonostori Töttös Jánost (A gróf Zichy-család idősb ágának okmánytára. Szerk. Nagy I. et al. I–XIII. Bp. 1872–1931. [Alább. Z.] VIII. 64), ugyanőt 1428-ban Gersei Pető László zalai ispán is (Z. VIII. 344).
28. 1380: possessiones Ladislai et Johannis filiorum Nicolai filii Dominici de Wesen (H. VII. 416). Róla és családjáról Engel

- P., Abony és vidéke a középkorban. In: Abony története. Szerk. Lakatos E. Abony 1988 (sajtó alatt).
29. A. VII. 359: Fügedi Erik szerint Vezsenyi Miklós Erzsébet királyné udvarmestere volt, felesége pedig Mária (sz. 1371), a későbbi királynő dajkája: Fügedi E., „Könyörtülj, bánom, könyörtülj ...”. Bp. 1986. 42.
30. Kont Miklós nádor: iobagiones magistri Thome filii Dominici de Vesen (Dl. 41 658).

PÁL ENGEL–PÁL LŐVEI

ZWEI FRAGMENTARISCHE GRABSTEINE VON DER MARGARETHENINSEL

Im Herbst 1986 kam ein Grabsteinfragment aus rotem Marmor bei den Resten des einstigen Franziskanerklosters auf der Margaretheninsel zum Vorschein. In den Depots des Historischen Museums der Stadt Budapest bzw. auf seinen Ausstellungen konnten wir weitere vier Stücke dieses Grabsteines identifizieren, die 1949 in das Museum eingeliefert wurden. Zwei von diesen stammen bestimmt vom Gebiet des Franziskanerklosters, von anderen zwei kann dies nur vorausgesetzt werden. Von den Stücken passen drei mit ihrer Bruchlinie zusammen.

Die ursprüngliche Länge des Grabsteines betrug zumindest 210–220 cm, die Breite etwa 110–115 cm. Die Steinplatte wurde später zerstückelt, um sie als Baustein verwenden zu können. Die sich oben in Trapezform schließende Steinplatte führte am Rand eine gekerbte Rundschrift mit gotischen Minuskeln. Im Innenfeld war eine erhabene, heraldische Darstellung: aus dem schrägen Wappenschild blieb die eine obere Ecke erhalten mit einem, seinen bezahnten Mund aufreißenden Fischkopf (das Fragment eines ganzen Fisches), vom Helm ist uns nur ein Teil der Decke bekannt, während von der sich bogenförmig nach unten drehenden Wand der Helmzierde ein Teil des Schwanzes und des Rückens mit Flosse. Die gleichfalls fragmentarische Inschrift lautet nach Lösung der Abkürzungen: hic iacet m[agnifi]cus vir Nicolaus filius D ... [princi]pis Lodovici regis Hunga[rie] ... obiit anno Domini M^oCCC^oLX^oVIII^oX^oVIII^o die mensis decembris. Der fragmentarische zweite Buchstabe des mit *D* beginnenden Namens des Vaters dürfte *o* oder *e* gewesen sein.

Die ausgezeichnete, künstlerisch ausgeführte Steinmetzarbeit ist eine unserer ältesten Wappen-Helm-Helmzierde zeigenden Grabsteinen. Auch die gotischen Minuskeln seiner Rundschrift vertreten einen sehr frühen Buchstabentyp im ungarischen Denkmalmaterial.

Mit den Fragmenten des obigen Grabsteines kam auch von der Margaretheninsel, nach dem II. Weltkrieg in das Museum ein anderer fragmentarischer Grabstein, wo am oberen Teil des Helmes als Zierde Fisch zu sehen ist. Der Buchstabentyp der Rundschrift mit gotischen Majuskeln, die fragmentarische Inschrift verweisen auf ein Todesjahr zwischen 1360–69.

Die Ähnlichkeit der Wappenform und der Ursprungsort machen es wahrscheinlich, daß von den zwei erörterten Grabplatten die Gräber von zwei Mitgliedern ein und derselben Familie bedeckt waren. Der Fisch, als Wappen-

figur kommt nicht allzu häufig in der ungarischen Heraldik vor. Die den Fisch in der Helmzierde anführende Bebek-Familie kann wegen den heraldischen Abweichungen, der Jahreszahlen und des Personennamens nicht in Frage kommen und auch in die Stammtafel der im Wappen einen Fisch zeigenden Poháros-Familie läßt sich ein im Jahre 1368 verstorbener und ein weiteres, im großen und ganzen zur selben Zeit hingschiedenes Familienmitglied einfügen. Überblicken wir das prosopographische Material der Anjou-Zeit, so kann bloß eine einzige Person als „Besitzer“ des Grabsteines mit der Jahreszahl 1368 in Frage kommen: Meister Miklós, Sohn des Domokos, der Piliser Gespan, der auf der berühmten Privilegienurkunde des Ludwigs d. Gr. aus dem Jahre 1366, mit welcher er das sächsische Privileg von András II. (das sog. Andreanum) bekräftigte, unter den 24 weltlichen Baronen des Landes aufgezählt wird. Unsere Kenntnisse über ihn sind nicht allzu reich. Sein Name taucht zuerst im Jahre 1347 in einer königlichen Urkunde auf, später wird er der königliche Kastellan der Burg Vitány, sodann Ritter des Hofes, schließlich Piliser Gespan und Kastellan von Visegrád. Vorausgesetzt läßt sich auch die Familie von Miklós bestimmen. Dies ist zwar der am häufigsten vorkommende Vorname im 14. Jh., jedoch ist uns – auch die von den bekannten Familienwappen abweichende Wappenfigur in Betracht gezogen – nur eine einzige Familie von entsprechendem Rang bekannt, in deren Genealogie zu dieser Zeit Miklós, Sohn von Domokos angetroffen werden kann. 1380 begegnet uns zuerst László, Sohn des Miklós, Sohn des Domokos, ein näher bekanntes Mitglied der 1472 ausgestorbenen Vezsenyi-Familie aus dem Komitat Szolnok, der zuletzt der Truchseß der Königin Mária (1383–1386) und ein Ritter des Hofes (1391) war. Aus den von Mária und Sigismund erhaltenen Spenden erwarb er ein bedeutendes Vermögen im Komitat Veszprém und ihm ist auch der Bau der Burg von Nagyvázsöny zuzuschreiben. Von seinem Vater Miklós Vezsenyi wissen wir nur soviel, daß er 1358 Gutsherr von Vezseny war. Unserer Meinung nach ist dieser Miklós diejenige Person, über die wir oben gesprochen haben und dem wir den Grabstein aus dem Jahre 1368 beigegeben haben. Besteht unsere Hypothese, so kann der Besitzer des anderen Grabsteines mit gleichem Wappen niemand anderer sein, als Meister Tamás, Sohn des Domokos Vezsenyi. Er war offenbar der Bruder von Miklós, jedoch von ihm zeugte bloß eine einzige Angabe (1366).